

Hội thảo quốc tế “Xây dựng chiến lược bảo vệ ứng phó sự cố bức xạ và hạt nhân”, ngày 24-28/3/2025 tại Lâm Đồng.

NỘI LUẬT HÓA CÁC ĐIỀU ƯỚC QUỐC TẾ VỀ AN NINH, THANH SÁT HẠT NHÂN TRONG DỰ THẢO LUẬT NĂNG LƯỢNG NGUYÊN TỬ (SỬA ĐỔI)

TS Nguyễn Nữ Hoài Vi

*Nguyên Trưởng phòng An ninh và Thanh sát hạt nhân
Cục An toàn Bức xạ và Hạt nhân
Bộ Khoa học và Công nghệ*

“

Luật Năng lượng nguyên tử (NLNT) được Quốc hội khóa 12 thông qua ngày 03/06/2008 là một bước tiến lớn trong quá trình phát triển ứng dụng NLNT vì mục đích hòa bình, an toàn, an ninh và không phổ biến hạt nhân tại Việt Nam. Tuy nhiên, trong bối cảnh hiện tại, Luật NLNT đã bộc lộ những bất cập nhất định trong việc thực thi các nguyên tắc cơ bản về an ninh và thanh sát hạt nhân của các điều ước quốc tế mà Việt Nam đã tham gia.

”

Từ những cam kết quốc tế...

Trong lĩnh vực không phổ biến hạt nhân, Việt Nam đã tham gia Hiệp ước không phổ biến vũ khí hạt nhân (năm 1982), Hiệp định giữa Chính phủ nước Cộng hòa Xã hội chủ nghĩa Việt Nam và Cơ quan NLNT quốc tế (IAEA) về việc áp dụng thanh sát liên quan đến Hiệp ước không phổ biến vũ khí hạt nhân (Hiệp định thanh sát, ký năm 1989, có hiệu lực tháng 2/1990), Hiệp ước khu vực Đông Nam Á phi vũ khí hạt nhân (năm 1997), Hiệp ước

Cấm thử vũ khí hạt nhân toàn diện (năm 2006) và mới đây là Hiệp ước Cấm vũ khí hạt nhân (ký ngày 22/9/2017, phê chuẩn ngày 17/5/2018).

Trong lĩnh vực an ninh hạt nhân, Việt Nam đã tham gia Công ước Bảo vệ thực thể vật liệu hạt nhân và phần sửa đổi của Công ước (năm 2012) và Công ước quốc tế về Ngăn chặn hành động khủng bố hạt nhân (năm 2016). Là thành viên của Liên hợp quốc, Việt Nam còn có nghĩa vụ thực hiện các Nghị quyết của Hội đồng Bảo an Liên hợp quốc như Nghị quyết 1540 về chống phổ biến vũ khí hủy diệt hàng loạt cấp khu vực Đông Nam Á. Từ năm 2006, Việt Nam đã gửi thư cho IAEA bày tỏ cam kết chính trị trong việc thực hiện quy tắc ứng xử về an toàn và an ninh nguồn phóng xạ.

Việc tham gia các điều ước quốc tế cũng đồng nghĩa với việc phải thực hiện các nghĩa vụ và ràng buộc của các điều ước quốc tế đó. Trong quá trình triển khai việc ứng dụng các công nghệ hạt nhân vào phục vụ phát triển kinh tế - xã hội, ngoài việc tuân thủ các quy định của pháp luật, Việt Nam còn phải làm sao để các hoạt động của mình không đi ngược lại với các thông lệ quốc tế.

... Đến những việc cần điều chỉnh

Hiện nay, văn bản có tính pháp lý cao nhất trong lĩnh vực NLNT là Luật NLNT năm 2008. Tuy nhiên, trong quá trình thực hiện, Luật NLNT đã bộc lộ những bất cập nhất định và cần phải sửa đổi, bổ sung cho phù hợp với thực tiễn và chuẩn mực quốc tế, đặc biệt là phù hợp với các điều ước quốc tế mà Việt Nam đã tham gia.

Về an ninh hạt nhân

An ninh hạt nhân là một lĩnh vực tương đối mới đối với Việt Nam. Việc bảo đảm an ninh hạt nhân đòi hỏi phải có sự hiểu biết về an toàn hạt nhân, an toàn bức xạ. Theo khuyến cáo của IAEA, cơ quan có thẩm quyền về bảo vệ thực thể, an ninh hạt nhân nên là cơ quan an toàn và bức xạ hạt nhân, chịu trách nhiệm thực thi về bảo vệ thực thể thông qua thẩm định cấp

phép, cấp phép và thanh tra để bảo đảm các cơ sở có vật liệu hạt nhân, nguồn phóng xạ, cơ sở hạt nhân, cơ sở bức xạ xây dựng hệ thống bảo vệ thực thể của mình theo đúng các quy định của pháp luật.

Hiện nay, Luật NLNT năm 2008 đã đưa ra những quy định chung về đảm bảo an ninh hạt nhân. Luật có 22 Điều liên quan tới an ninh hạt nhân, trong đó 20 Điều chỉ đưa ra các yêu cầu chung về bảo đảm an ninh hạt nhân như sau: Người đứng đầu tổ chức, cá nhân được cấp giấy phép có trách nhiệm xây dựng và tổ chức thực hiện nội quy, các chỉ dẫn về an toàn, an ninh (Điều 26); nhân viên bức xạ có trách nhiệm thường xuyên kiểm tra tình trạng an ninh nguồn phóng xạ, vật liệu hạt nhân, thiết bị hạt nhân (Điều 27); cơ quan an toàn bức xạ và hạt nhân có trách nhiệm kiểm tra thường xuyên tình trạng an toàn, an ninh của nhà máy điện hạt nhân (Điều 53); tổ chức, cá nhân khi vận chuyển chất phóng xạ phải lập và thực hiện kế hoạch bảo đảm an toàn, an ninh (Điều 62); điều kiện cấp giấy phép: đáp ứng đủ các điều kiện bảo đảm an toàn, an ninh (Điều 75); xử lý tình huống nguồn phóng xạ, vật liệu hạt nhân, thiết bị hạt nhân bị thất lạc, bị chiếm đoạt, bị bỏ rơi, bị chuyển giao bất hợp pháp, chưa được khai báo (Điều 30)... nhưng lại thiếu các quy định mang tính nguyên tắc về cách thức bảo đảm an ninh. Chỉ có Điều 23 yêu cầu về bảo vệ nhiều lớp và Điều 22 đưa ra các yêu cầu về biện pháp bảo đảm an ninh, nhưng có khoản lại quá cụ thể, nếu đưa vào văn bản dưới Luật sẽ phù hợp hơn.

Như vậy có thể thấy, Luật NLNT chưa có điều nào quy định riêng về bảo vệ thực thể cho vật liệu hạt nhân, cơ sở hạt nhân, cũng như bảo đảm an ninh cho nguồn phóng xạ và các cơ sở, hoạt động liên quan theo nguyên tắc của các điều ước quốc tế mà Việt Nam là thành viên. Thêm vào đó, việc yêu cầu về bảo đảm an ninh hạt nhân lại quy định rời rạc ở các điều khoản khác nhau, không có hệ thống đã gây khó khăn cho các cơ sở trong việc thực hiện các quy định này.

Do đó, vấn đề an ninh nguồn phóng xạ cần được nội luật hóa trong Luật NLNT (sửa đổi) như sau:

Đối với tổ chức, cá nhân được cấp phép tiến hành công việc có liên quan đến nguồn phóng xạ: Chịu trách nhiệm chính trong việc bảo đảm an ninh đối với nguồn phóng xạ và cơ sở liên quan; xây dựng, duy trì và tăng cường văn hóa an ninh hạt nhân tại cơ sở của mình; xây dựng và thực hiện các biện pháp bảo đảm an ninh nguồn phóng xạ phù hợp với mức độ nguy hiểm của nguồn phóng xạ, dựa trên việc đánh giá mối đe dọa nhằm ngăn chặn việc thất lạc, mất cắp, chiếm đoạt hoặc phá hoại; việc bảo đảm an ninh nguồn phóng xạ phải được thực hiện trong suốt vòng đời của nguồn cho đến khi nguồn phóng xạ đạt mức miễn khai báo, xin cấp giấy phép tiến hành công việc bức xạ; các biện pháp bảo đảm an toàn, an ninh nguồn phóng xạ phải được xem xét từ giai đoạn lập hồ sơ đề nghị xin cấp phép tiến hành công việc bức xạ để bảo đảm các biện pháp đó hỗ trợ cho nhau, không gây ảnh hưởng xấu đến nhau; có kế hoạch ứng phó các trường hợp mất an ninh nguồn phóng xạ, bao gồm cả thu hồi và khôi phục quyền kiểm soát thích hợp đối với các nguồn phóng xạ ngoài kiểm soát pháp quy và ứng phó các trường hợp khẩn cấp phóng xạ; thực hiện các quy định về bảo mật thông tin liên quan đến hệ thống bảo đảm an ninh, bao gồm cả an ninh mạng, đối với các cơ sở có nguồn phóng xạ theo quy định của pháp luật.

Đối với vật liệu hạt nhân và cơ sở hạt nhân: Tổ chức, cá nhân tiến hành công việc có liên quan đến vật liệu hạt nhân có trách nhiệm: chịu trách nhiệm chính trong việc bảo đảm an ninh hạt nhân đối với vật liệu hạt nhân và cơ sở hạt nhân; xây dựng, duy trì và tăng cường văn hoá an ninh tại cơ sở mình; thiết lập các biện pháp bảo vệ thực thể đối với vật liệu hạt nhân và cơ sở hạt nhân dựa trên việc đánh giá các mối đe dọa, sự hấp dẫn tương đối và bản chất của vật liệu hạt nhân và hậu quả có thể xảy ra trong trường hợp bị lấy trộm, mất cắp hay chiếm đoạt hoặc phá hoại; áp dụng nguyên tắc bảo vệ nhiều lớp và theo chiều sâu khi thiết kế, xây dựng các biện pháp bảo vệ thực thể đối với vật liệu hạt nhân và cơ sở hạt nhân; xây dựng và thực hiện chính sách và chương trình bảo đảm chất lượng đối với hệ thống bảo vệ thực thể; có kế hoạch

ứng phó với các tình huống mất an ninh như di dời trái phép vật liệu hạt nhân hoặc phá hoại cơ sở hạt nhân, vật liệu hạt nhân hoặc có ý đồ thực hiện các hành vi này; thực hiện các quy định về bảo mật thông tin liên quan đến hệ thống bảo vệ thực thể, bao gồm cả an ninh mạng theo quy định của pháp luật.

Về thanh sát hạt nhân

Thanh sát hạt nhân là hoạt động của cơ quan quản lý Nhà nước nhằm kiểm soát các hoạt động liên quan tới sử dụng, xuất khẩu, nhập khẩu, lưu giữ và vận chuyển vật liệu hạt nhân theo Hiệp ước không phổ biến vũ khí hạt nhân và các điều ước quốc tế liên quan mà Việt Nam là thành viên, nhằm phát hiện và ngăn ngừa sự chuyển đổi mục đích sử dụng vật liệu hạt nhân để chế tạo vũ khí hạt nhân. Do đó, hoạt động thanh sát hạt nhân phải đạt được cả 2 mục tiêu quốc gia và quốc tế. Mục tiêu quốc gia là nhằm kế toán và kiểm soát vật liệu hạt nhân trong nước và đóng góp vào phát hiện việc mất mát, di dời hoặc sử dụng bất hợp pháp vật liệu hạt nhân, vật liệu hạt nhân nguồn; kiểm soát các vật liệu và thiết bị được chế tạo đặc biệt để sử dụng trong chu trình nhiên liệu hạt nhân; kiểm soát các hoạt động nghiên cứu, triển khai liên quan đến chu trình nhiên liệu hạt nhân, bao gồm cả các hoạt động nghiên cứu, triển khai không sử dụng vật liệu hạt nhân. Mục tiêu quốc tế là làm cơ sở cho IAEA thực hiện thanh sát hạt nhân theo Hiệp định Thanh sát và Nghị định thư bổ sung của Hiệp định Thanh sát. Tuy nhiên, có một thực tế phải thừa nhận là mặc dù Hiệp định Thanh sát có hiệu lực tại Việt Nam từ năm 1990, nhưng cho đến nay, Việt Nam mới chỉ đáp ứng được các yêu cầu cơ bản theo nghĩa vụ quốc tế, chưa chủ động trong việc thực hiện các yêu cầu này để bảo đảm đủ khả năng kiểm chứng các hoạt động thanh sát của IAEA khi cần. Do đó, việc nội luật hóa các nghĩa vụ, yêu cầu của các điều ước quốc tế về thanh sát hạt nhân trong Luật NLNT sửa đổi cần điều chỉnh như sau:

Về hoạt động thanh sát hạt nhân: Thanh sát hạt nhân là việc kiểm soát sử dụng vật liệu hạt nhân, vật liệu và thiết bị sử dụng trong chu trình nhiên liệu hạt

nhân và hoạt động khác có liên quan nhằm ngăn chặn phổ biến vũ khí hạt nhân, vận chuyển và sử dụng bất hợp pháp vật liệu hạt nhân, vật liệu và thiết bị trong chu trình nhiên liệu hạt nhân; thanh sát hạt nhân do IAEA và cơ quan quản lý nhà nước về an toàn bức xạ và hạt nhân thực hiện, nhằm xác minh việc tuân thủ các điều ước quốc tế về không phổ biến vũ khí hạt nhân và thanh sát hạt nhân mà Việt Nam là thành viên; hoạt động thanh sát hạt nhân phải bảo đảm tuân thủ các quy định của pháp luật Việt Nam và điều ước quốc tế mà Việt Nam là thành viên và được tiến hành thường xuyên, liên tục, chặt chẽ, không gây cản trở đến hoạt động bình thường của các tổ chức, cá nhân.

Về tổ chức, cá nhân chịu thanh sát hạt nhân: Tuân thủ các quy định của pháp luật về thanh sát hạt nhân, luật pháp liên quan và yêu cầu của cơ quan quản lý nhà nước có thẩm quyền; tuân thủ các quy định của pháp luật về bảo vệ thực thể và các biện pháp an ninh liên quan đến vật liệu hạt nhân và cơ sở hạt nhân; báo cáo ngay cho cơ quan quản lý nhà nước về an toàn bức xạ và hạt nhân trong trường hợp phát hiện mất mát, di dời vật liệu hạt nhân. Tổ chức, cá nhân tiến hành hoạt động xuất khẩu, nhập khẩu phải thực hiện báo cáo, khai báo cho cơ quan quản lý nhà nước về an toàn bức xạ và hạt nhân thông tin về hoạt động xuất khẩu, nhập khẩu có liên quan. Tổ chức, cá nhân tiến hành và có ý định tiến hành các hoạt động nghiên cứu, triển khai liên quan đến chu trình nhiên liệu hạt nhân, bao gồm cả các hoạt động không sử dụng vật liệu hạt nhân phải khai báo thông tin và các dữ liệu cần thiết cho cơ quan quản lý nhà nước về an toàn bức xạ và hạt nhân để thực hiện nghĩa vụ theo các điều ước quốc tế mà Việt Nam là thành viên. Tổ chức, cá nhân chịu thanh sát hạt nhân phải chịu sự kiểm tra, thanh tra của cơ quan quản lý nhà nước về an toàn bức xạ và hạt nhân; cho phép đại diện có thẩm quyền của cơ quan quản lý nhà nước về an toàn bức xạ và hạt nhân cũng như thanh sát viên quốc tế tiến hành hoạt động thanh sát hạt nhân, thực hiện các phép đo cần thiết để kiểm chứng hoạt động hạt nhân của cơ sở theo quy định của pháp luật, cũng như các điều ước quốc tế mà Việt Nam là thành viên.

Về cơ quan quản lý nhà nước về an toàn bức xạ và hạt nhân: Là đầu mối quốc gia về hoạt động thanh sát hạt nhân theo điều ước quốc tế về không phổ biến vũ khí hạt nhân và thanh sát hạt nhân mà Việt Nam là thành viên. Cơ quan này có trách nhiệm: xác minh thông tin đã khai báo của tổ chức, cá nhân chịu thanh sát hạt nhân và kiểm tra việc tuân thủ quy định của pháp luật Việt Nam về không phổ biến vũ khí hạt nhân, thanh sát hạt nhân và điều ước quốc tế liên quan mà Việt Nam là thành viên; xây dựng và quản lý hệ thống quốc gia về kế toán và kiểm soát vật liệu hạt nhân, bao gồm dữ liệu về thanh sát hạt nhân; tiếp nhận đề cử, làm thủ tục chấp thuận và cấp thị thực cho thanh sát viên quốc tế.

Về thanh sát viên quốc tế: Thanh sát viên quốc tế do IAEA đề cử để thực hiện hoạt động thanh sát quốc tế tại Việt Nam và được cơ quan nhà nước có thẩm quyền xem xét, chấp thuận. Thanh sát viên quốc tế đã được chấp thuận sẽ được cấp thị thực xuất nhập cảnh có giá trị nhiều lần trong ít nhất một năm. Thanh sát viên quốc tế được phép tới các địa điểm và cơ sở theo quy định của điều ước quốc tế về không phổ biến vũ khí hạt nhân và thanh sát hạt nhân mà Việt Nam là thành viên để thực hiện thanh sát hạt nhân.

*
* *

Việc tham gia các điều ước quốc tế không chỉ tạo hành lang pháp lý quốc tế, mà còn giúp Việt Nam tranh thủ sự hỗ trợ từ cộng đồng quốc tế trong việc hoàn thiện hệ thống luật pháp và năng lực trong nước, đáp ứng chương trình phát triển ứng dụng năng lượng hạt nhân của Việt Nam. Để tham gia các điều ước quốc tế có hiệu quả cũng như để bảo đảm an ninh hạt nhân trong nước và minh chứng cho cộng đồng quốc tế thấy rằng các hoạt động hạt nhân của Việt Nam chỉ vì mục đích hòa bình, việc nội luật hóa các nghĩa vụ, cam kết và các quy định của các điều ước quốc tế là thực sự cần thiết, đặc biệt là trong bối cảnh đang chuẩn bị cho chương trình điện hạt nhân ☞